

УДК 346.3

А. В. Семенишин, здобувач Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Господарські зобов'язання і договори у сфері діяльності підприємств оборонно-промислового комплексу

Повсякденна господарська діяльність суб'єктів господарювання здійснюється шляхом укладення договорів та виконання зобов'язань, у ході чого підприємство отримує прибутки. Діяльність будь-яких суб'єктів господарювання на території України регулюється Конституцією України¹, Господарським кодексом України² (далі — ГК України), Цивільним кодексом України³ (далі — ЦК України) та іншими нормативно-правовими актами.

Серед науковців, які досліджували договірно-зобов'язальні відносини в господарській діяльності, варто відзначити В. С. Мілаш, О. А. Беяневич, О. М. Вінник та ін. Однак слід також зазначити, що сьогодні не існує комплексних досліджень з питання господарських зобов'язань та договорів у сфері оборонно-промислового комплексу.

Розглянемо правове регулювання господарських зобов'язань у цій галузі.

¹ Відом. Верхов. Ради України — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Там само. — 2003. — № 18. — Ст. 144.

³ Там само. — 2003. — № 40. — Ст. 356.

Стаття 173 ГК України встановлює, що господарським зобов'язанням визнається зобов'язання, яке виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених Кодексом, у силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо) або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управнена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. До основних видів господарських зобов'язань п. 2 зазначеної статті відносить майново-господарські зобов'язання та організаційно-господарські зобов'язання.

Майново-господарські зобов'язання регулюються ст. 175 ГК України. За цією статтею майново-господарськими зобов'язаннями визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматись від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку. Суб'єктами майново-господарських зобов'язань можуть бути суб'єкти господарювання відповідно до статті 55 ГК України, негосподарюючі суб'єкти — юридичні особи, а також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією.

У свою чергу ст. 176 ГК України регулює організаційно-господарські зобов'язання. Організаційно-господарськими визнаються господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, у силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматись від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної

сторони виконання її обов'язку. Організаційно-господарські зобов'язання можуть виникати: між суб'єктом господарювання та власником (засновником даного суб'єкта), або органом державної влади, органом місцевого самоврядування, наділеним господарською компетенцією відносно даного суб'єкта; між суб'єктами господарювання, які разом організують об'єднання підприємств чи господарське товариство, та органами управління цих об'єднань чи товариств; між суб'єктами господарювання, у разі якщо один з них є щодо іншого дочірнім підприємством, та в інших випадках, передбачених ГК України, іншими законодавчими актами або установчими документами суб'єкта господарювання. При цьому організаційно-господарські зобов'язання суб'єктів можуть виникати з договору та набувати форми договору. Організаційно-управлінські повноваження можуть здійснюватись також одним із учасників на підставі доручення, в рамках договору про спільну діяльність, підписаного іншими учасниками.

Стаття 174 ГК України встановлює перелік підстав виникнення господарських зобов'язань. Господарські зобов'язання можуть виникати безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність, з акту управління господарською діяльністю, з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також з угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать; внаслідок заподіяння шкоди, у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів, а також внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання. Зазначені регуляторні підстави і правила поширюються на всі види господарських зобов'язань. Однак господарська діяльність підприємств оборонно-промислового комплексу (далі — ОПК) має свою специфіку.

По-перше, більшість підприємств ОПК перебувають у державній формі власності або корпоративні права та активи суб'єктів господарювання належать державі. По-друге, органи державної влади наділені господарською компетенцією від-

носно підприємств ОПК, мають можливості жорсткого регулювання їх діяльності. По-третє, підприємства ОПК розробляють, виготовляють і модернізують такий об'єкт правовідносин, який має специфічний статус у господарському обороті, — озброєння і військову техніку (далі — ОВТ), з чим пов'язані істотні обмеження свободи договору. По-четверте, підприємства ОПК втілюють функцію забезпечення безпеки і обороноздатності країни шляхом виконання державного оборонного замовлення. По-п'яте, продукція підприємств ОПК постачається на міжнародні ринки ОВТ, які підпадають під жорсткі умови регулювання норм системи міжнародно-правових договорів та зобов'язань.

Враховуючі зазначені обставини, регулювання господарських договорів за майново-господарськими та організаційно-господарськими зобов'язаннями у сфері ОПК також має свої особливості. А свобода укладення таких договорів має нормативно-законодавчі обмеження, що обумовлено необхідністю охорони інтересів держави та суспільства. Д. В. Задихайло вказує на допустимість та необхідність нормативних обмежень свободи договору¹.

Зокрема, суб'єктами організаційно-управлінських та організаційно-господарських договірних відносин, з одного боку, виступають підприємства або об'єднання підприємств ОПК (з дотриманням вимог ст. 22 ГК України), а з другого — сукупність органів державної влади, що наділені господарською компетенцією у сфері ОПК². Вони видають розпорядчі та управлінські акти, можуть укладати господарські договори та інші угоди. Водночас суб'єктами організаційно-господарських та управлінських договорів можуть бути, з однієї сторони, органи управління об'єднань підприємств, а з дру-

¹ Задыхайло Д. В. Реализация конституционного права на предпринимательскую деятельность как фактор государственных доходов / Д. В. Задыхайло // Правове регулювання державних доходів та витратків: док. та виступи на міжнарод. наук.-практ. конф. 24–26 вересня 1998. — Х. : Акад. правових наук України, 1998 — С.115.

² Семенишин А. В. Правове і організаційне забезпечення оборонно-промислового комплексу України / А. В. Семенишин // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право», № 919. — 2010. — С. 32–36.

гої — підприємства, що входять до таких об'єднань, або суб'єкти господарювання та їх дочірні підприємства. Підприємства ОПК постійно укладають договори щодо виробництва та постачання військової продукції відповідно до потреб державного оборонного замовлення, що передбачено ст. 183 ГК України. Зокрема, такі договори укладаються між визначеними законом суб'єктами господарювання — виконавцями державного замовлення та державними замовниками, що уповноважені від імені держави укладати договори.

Згідно зі ст. 186 ГК України договірне оформлення організаційно-господарських зобов'язань може здійснюватись учасниками господарських відносин як на основі вільного волевиявлення сторін, так і на основі примірних (типових) договорів, що повинне бути передбачено відповідними нормативними актами. Слід зазначити, що у сфері ОПК суб'єкти управління віддають перевагу нормативному регулюванню відносин та заохочують укладення суб'єктами господарювання примірних (де мають бути враховані лише певні обов'язкові нормативно визначені умови) або типових (їх зміст і форма попередньо нормативно затверджується) договорів. На практиці свобода оперативного управління та господарського відання державним майном суб'єктами господарювання ОПК максимально звужена. Це пов'язано із необхідністю проведення державного контролю та нагляду за господарською діяльністю відповідно до положень статей 19 та 22 ГК України, а також у зв'язку зі спеціальним предметом їх діяльності, оперуванням державними коштами, існуючими міжнародними обмеженнями з нерозповсюдження зброї та ін.

Суб'єктами майново-господарських зобов'язань виступають, як-правило, підприємства або негосподарюючі суб'єкти — юридичні особи на підставі господарських договорів. Між ними можуть укладатись договори, що передбачені розділом VI ГК України та ЦК України. Зокрема, на виконання оборонного замовлення підприємство-виконавець може укладати як стандартні договори поставки товарів чи сировини з третіми підприємствами (договори підяду), так і договори щодо інноваційної діяльності (наприклад, на розробку окре-

мих технічних рішень та вдосконалень). Окрім цього, для забезпечення свого повсякденного функціонування оборонне підприємство укладає й інші угоди (на постачання енергоресурсів тощо).

ГК України не містить визначення господарського договору. Однак, виходячи зі змісту відносин, господарським договором є засноване на угоді сторін і зафіксоване у встановленій законом формі зобов'язальне правовідношення між суб'єктами господарювання та негосподарюючими суб'єктами — юридичними особами, змістом якого є взаємні права та обов'язки сторін у сфері господарювання¹. Розглянемо, на думку автора, найбільш повну класифікацію господарських договорів, яку запропонувала В. С. Мілаш². Науковець умовно поділила всі договори на дві групи — виробничі та невиробничі.

За суб'єктним складом, типізацією приватних та публічних інтересів, які реалізуються за допомогою договорів, та їх метою (договірними цілями) у межах господарських невиробничих договорів виділяють такі види:

1) господарський організаційний договір — це досягнутий між суб'єктами господарського права акт згоди щодо створення нового елемента господарської інфраструктури (господарських товариств, асоціацій, корпорацій тощо) чи встановлення потрібних організаційних зв'язків між уже наявними суб'єктами господарювання. У сфері ОПК договори такого типу можуть укладатися про спільну діяльність підприємств, зокрема щодо спільних науково-дослідних та конструкторських робіт. Відповідно до положень статей 119 та 120 ГК України питання створення державного господарського об'єднання у формі корпорації або концерну на основі державних підприємств вирішуються виключно Кабінетом Міністрів України або відповідним уповноваженим ним органом;

2) господарський організаційно-управлінський договір — це досягнутий між суб'єктом організаційно-господарських повноважень у сфері управління господарською діяльністю та

¹ Коментар до Господарського кодексу України / під ред. В. К. Мамутова. — Х. : Акад. прав. наук, 2004. — 932 с.

² Комерційний договір у контексті сучасних ринкових умов : монографія. — Х. : Вид. ФО-П Вапнярчук Н. М. — 2007. — С. 97.

суб'єктом господарювання акт згоди щодо основних умов майбутнього здійснення господарської діяльності таким суб'єктом найбільш раціональними та економічно обґрунтованими способами для досягнення потрібних соціально-економічних результатів;

3) інвестиційний невиробничий договір — це досягнутий між реципієнтом та інвестором поза межами виробничої діяльності останнього акт згоди щодо вкладення майна, майнових прав та інших цінностей, що мають ринкову вартість, в об'єкт інвестування. До таких договорів перш за все належать договори, які укладаються про внесення інвестицій або під час приватизації акцій, що належать державі в майні господарських товариств. Більшість підприємств ОПК є казенними та зазначені в переліку Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації»¹ як такі, що мають загальнодержавне значення. Закон України «Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України» від 18.05.2000 р. №1741-III² значно видозмінює зміст традиційного договору купівлі-продажу.

За критеріями суб'єктного складу, типізацією приватних та публічних інтересів, які реалізуються за допомогою договорів, та їх метою (договірними цілями) у межах господарських виробничих договорів виділяють:

1) комерційний договір — це досягнутий між суб'єктами підприємницької діяльності акт згоди щодо здійснення ними товарообмінної операції з метою отримання прибутку;

2) господарсько-виробничий договір за участю підприємця — досягнутий між суб'єктом підприємницької діяльності та іншим учасником відносин у сфері господарювання акт згоди щодо здійснення товарного обміну результатів виробничої діяльності підприємця. Особливе значення в сис-

¹ Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації: Закон України від 07.07.1999 № 847-XIV // Відом. Верхов. Ради України. — 1999. — № 37. — Ст. 332.

² Про особливості приватизації підприємств, що належать до сфери управління Міністерства оборони України: Закон України від 18.05.2000 р. №1741-III // Відом. Верхов. Ради України. — 2000. — № 35. — Ст. 279.

темі договорів за участю підприємця належить державним контрактам.

Державний контракт — це досягнутий у процесі державних закупівель акт згоди між державним замовником від імені держави та виконавцем державного замовлення щодо виконання останнім державного замовлення. Виконавцями державного замовлення можуть бути суб'єкти господарювання всіх форм власності, які виготовляють і постачають продукцію для державних потреб відповідно до умов укладеного державного контракту. Основним публічним інтересом, який реалізується в цих договорах, є забезпечення державних потреб. Закон України «Про державне оборонне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб»¹ від 22.12.1995 р. №493/95-ВР як пріоритетні державні потреби визначає потреби України у продукції, необхідній для розв'язання соціально-економічних проблем, підтримання обороноздатності країни та її безпеки, створення й підтримання на належному рівні державних матеріальних резервів, реалізації державних і міждержавних цільових програм, забезпечення функціонування органів державної влади, що утримуються за рахунок Державного бюджету України.

Таким чином, продукція підприємств ОПК, що випускається в рамках державного оборонного замовлення, виступає об'єктом державних контрактів. Особливості процедур регламентовані Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» від 22.02.2000 р. №1490-III². Крім того, для підприємств — постачальників найважливіших видів матеріально-технічних ресурсів за потреби можуть установлюватися спеціальні квоти (державне бронювання) на обов'язковий продаж цих ресурсів виконавцям державних замовлень, що мають стратегічне значення і пов'язані з під-

¹ Про державне оборонне замовлення для задоволення пріоритетних державних потреб: Закон України від 22.12.1995. — № 493/95-ВР // Відом. Верхов. Ради України. — 1996. — № 3. — Ст. 9

² Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти: Закон України від 22.02.2000 р. № 1490-III // Відом. Верхов. Ради України. — 2000. — № 20. — Ст. 148.

триманням необхідного рівня обороноздатності країни та її безпеки;

3) господарський некомерційний договір — досягнутий між суб'єктами некомерційної господарської інфраструктури акт згоди щодо здійснення некомерційної товарообмінної операції для досягнення певних соціально-економічних результатів, не пов'язаних з отриманням прибутку.

На основі критерію економіко-правових результатів господарські договори можуть бути таких різновидів:

договори, пов'язані зі збутом продукції; за цими договорами відбувається збут (оплатне відчуження) результатів господарської діяльності, які набули майново-товарної форми. Такі договори можуть укладатись як між учасниками виробничих кластерів, мереж тощо щодо проміжної продукції, так і між сторонніми учасниками;

договори про передачу майна в користування, наприклад договір оренди або договір щодо надання в користування майнових прав інтелектуальної власності, що є поширеним у сфері ОПК. Для виробничих потреб можуть передаватись в оренду генеральні креслення окремих вузлів та деталей, навіть на рівні міжнародної кооперації;

договори на надання послуг укладаються, як правило, разом з іншими договорами. До цього типу договорів відносять договори складського зберігання, банківського рахунка, страхування комерційних ризиків, а також посередницькі договори, які сприяють укладенню зовнішньоекономічних контрактів;

договори на виконання робіт пов'язані, як правило, із проектуванням, будівництвом нових, розширенням, реконструкцією, капітальним ремонтом та реставрацією чинних об'єктів і споруд.

За характеристикою оферти, яка використовується під час укладення тих чи інших різновидів господарських виробничих договорів виділяють такі їх види:

договір з індивідуалізованою офертою, тобто з пропозицією укласти договір, зверненою до конкретного адресата;

договір з колективною офертою — такі типи пропозицій, як правило, звертаються до кількох заздалегідь відомих адресатів;

договір з конкурсною офертою, тобто з пропозицією щодо укладення договору, зверненою в умовах конкурсу оферентів одному адресату, який за результатами конкурсу визначає найкращу з оферт, яку акцептує. Одним із різновидів конкурсної оферти, яка використовується під час проведення торгів, є тендерна, яка регулюється Законом України «Про закупівлю товарів, робіт і послуг за державні кошти» від 22.02.2000 р. №1490-III¹ та Законом України «Про здійснення державних закупівель» від 1.06.2010 р. №2289-VI². Відповідно до останнього, сьогодні, якщо вартість предмета закупівлі (товару або послуги) перевищує 100 тис. грн, а робіт 300 тис. грн, тендерна процедура для підприємств державної форми власності обов'язкова. Під це правило підпадають абсолютно всі закупівлі, які ними проводяться та повністю або частково здійснюються за рахунок державних коштів;

договір із публічною офертою, тобто пропозиція укласти договір звернена необмеженому колу юридичних осіб.

Наведені критерії для класифікації господарських договорів не є вичерпними та обумовлюються специфікою конкретних зобов'язальних відносин. Зокрема, щодо предмета поставки ОВТ договори можуть бути як щодо поставки товарів військового призначення, так і щодо поставки товарів подвійного призначення.

Таким чином, для оборонно-промислового комплексу достатньо загального господарсько-правового інструментарію для регламентації зобов'язально-договірних відносин, однак фактично відсутня власна правова класифікація договірних відносин, яка б містила особливості типізованих договорів. Одна зі спроб здійснити класифікацію, яка б відповідала дже-релам, міститься в даній статті.

¹ Відом. Верхов. Ради України. — 2000. — № 20. — Ст. 148.

² Там само. — 2010. — № 33. — Ст. 471.

А. В. Семенишин

**ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА И ДОГОВОРА
В СФЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ
ОБОРОННО-ПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА**

В статье анализируется хозяйственно-правовое поле в сфере деятельности предприятий оборонно-промышленного комплекса, рассматриваются особенности хозяйственных обязательств и договорных отношений в этой сфере, субъектный состав и классификация хозяйственных договоров, которые применяются в сфере ОПК.

Ключевые слова: оборонно-промышленный комплекс, договора, хозяйственные обязательства.

A. V. Semenyshyn

**ECONOMICAL COMMITMENTS AND CONTRACTS
IN THE DEFENSE INDUSTRY ACTIVITIES**

The article is focused on analysis of economic law field in the military industry sphere, economic commitments and contracts. Also parties of legal relationships are reviewed and it is offered an extra classification of economic agreements in the defense industry system.

Keywords: defensive industrial system, contracts, economic commitments.

ЗМІСТ

Серьогін В. О. Світова практика застосування спеціалізованих органів із питань прайвесеі.....	3
Процюк І. В. Статус уряду в парламентській республіці.....	16
Стешенко Т. В. Кодифікація виборчого законодавства: зарубіжний досвід та перспективи її впровадження в Україні.....	33
Бодрова І. І. Інформатизація як чинник ефективності регіонального та муніципального управління	41
Лялюк О. Ю. Основи організації і діяльності органів місцевого самоврядування: порівняльно-правова характеристика.....	53
Хаустова М. Г. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси	65
Лук'янов Д. В. Канонічне право: поняття та особливості.....	76
Колісник О. В. Запровадження принципу верховенства права в національне судочинство	84
Гришина Н. В. Морально-етичні вимоги до посадових осіб у сфері державного управління.....	95
Яковюк І. В. Германський імперський федералізм і його вплив на європейський інтеграційний процес	104
Погрібний Д. І. Еволюція корпоративних прав в Україні	119
Соловійова О. М. Впровадження в діяльність органів виконавчої влади системи управління якістю	129

Трибуна молодого вченого

Саннікова М. В. До визначення головних ознак декларації як джерела права.....	139
---	-----